

schematics and tables such as the proposal of the most important terms for the register of risk factors, examples of how to summarize the analysis of stakeholders in a useful form, concrete action plans and many more. She warmly recommends the use of simulations and replays of crisis situations (Part 3).

Throughout the book author convincingly demonstrates the meaning of being »well-read« (p. 19) and the key importance of attracting communication professionals to theory and at the same time academic theorists to practice, while helping them establish respectful and patient cooperation (Parts 1-6). This would add to the further development of the discipline of crisis communication and especially the effective management of new crises. In addition, Diers-Lawson accentuates the existence of black spots of our knowledge about crisis communication in the vast majority of the world, since studies have been dominated by the U.S. and European perspectives. In the Southern Hemisphere, the Middle East, and other areas of the developing world academics lack sufficient access to data on organizations, news about crises, and other things, which enables analysis (Parts 1, 4).

But all efforts mentioned above are claimed as in vain if we don't get to know our stakeholders as thoroughly as possible, as they actually decide on the beginning, course, and outcome of the crisis (Parts 1-6). As the title of the book suggests, the author introduces her conceptual model of stakeholder relationship management (SRM) which focuses on analysis and constant care for relations with all stakeholders of (crisis) communication. The model puts the issue, organization, and stakeholder into a triangle and shows their relationships as multi-layered and changeable. She recommends it to researchers of crisis communications, risk management, and above all practitioners. Stakeholder has been theoretically neglected for almost six decades (Part 2) and so was the understanding that the crisis arises from issues, as a »gap between an organization's behavior and stakeholders' expectations« (p. 60). The relationship between the two is always dynamic, as »they co-create the narrative« of a situation (Part 5, p. 210). We need to adapt our presence, communication tactics, or response tactics to the stakeholders (the author lists 40 handy ones), tailor messages for them and hope that we have heard and understood their fears, opinions, emotions ...

As crisis communication begins »long before a crisis emerges« (p. 48) relationships with stakeholders require constant work. So if the role of PR manager in an organization is limited to an advisory role or

just to short action in times of crisis, then crisis management is almost doomed to failure. Communication experts should be in the decision-making body of organizations since the recommended communication with the public draws from the pool of openness, consistency of information, and accessibility at 24-7.

This book is a rewarding manual for every student and communication practitioner. Moreover, highlighting theories that underline the importance of looking at stakeholder as a person that must be properly treated, emphasizing the view of a crisis situation as a relationship crisis and, last but not least, reminding us of the fact that attentive presence in communication should always be an integral part of our interpersonal relationships - gives Diers-Lawson's first monograph a very welcomed humanistic dimension.

2021-07-01

Maruša Mavsar, PhD Student at Alma Mater
Europaea – ECM, Maribor, Slovenia

GODINE I SUDBINE

Velik dio zapadne civilizacije proslava je iluzije da dobro može postojati bez zla, svjetlo bez tame i užitek bez boli; i to je istina za obje njezine faze, kršćansku i sekularnu.

ALAN WATTS, Dvije ruke Božje

Ova je priča čudna, ali istinita. Govori o dvojici sasvim različitih ljudi koji se gotovo ni u čemu nisu slagali, ali su dugi niz desetljeća prijateljevali. Razlikovali su se baš u svemu. Od temperamenta i karaktera do socijalnog statusa i svjetonazora. Klasična je to priča o odnosu učitelja i učenika. U ovom slučaju o odnosu profesora i studenta. Njihovi su odnosi, naravno, imali uspona i padova. Na trenutke su, baš kao i život sam, bili ležerni i opuštani, a na trenutke svadljivi, polemični, pa čak i dramatični. Pripovjedaču je bila muka kako ih realno opisati, a pri tome u patetiku, moraliziranje i ideologiziranje ne upasti. Koliko je u tome uspio, ili nije uspio, sud prepuštamo vašoj prosudbi, cijenjeni i dragi čitatelji!

Želimo još jedino pripomenuti da je glavni junak ove priče već dugi niz godina stanovnik eshatona. Pripovjedač s velikim eshatološkim nestrpljenjem želi ga što prije u eshatonu susresti. Zašto? Priča će vam

otkriti ako je budete imali strpljenja do kraja pročitati. A sada priča može početi.

Jednoga jutra u njegovom kabinetu, nakon dulje šutnje, prividne odsutnosti duhom i za razgovor, činilo se, daljnje nezainteresiranosti, profesor naglo, jedva vidljivim smiješkom, prozbori: „Znate li vi da sam ja i u narodnu pjesmu za života ušao? Epsku narodnu poeziju“, dodaje, i glasnije se i jasnije nasmije.

Vidno iznenađen i pomalo uzbuđen upitah: „U epsku narodnu pjesmu uđoste? Ne mogu vjerovati. Kako je to moguće, dragi profesore?“ Ništa ne odgovori na moje pitanje, već samo kimne glavom i dalje se slavodobitno smiješeći, onako gorštački.

„E, pa drago mi je da imam čast, a i ponosan sam da mi je pružena prigoda sa suvremenim hrvatskim Kraljevićem Markom razgovarati.“

Bocnuo sam ga i dobronamjerno, podrugljivo pokušao isprovocirati. „A ne, varate se, dragi moj simpatični beznačajniče“, spremno i silovito mi uzvratih.

„Nije to junačka epska narodna pjesma kako vi mislite.“

„Nego kakva je? Rekli ste da je narodna. Što bih drugo pomislio, nego da je epska i junačka?“

„E pa nije! Jest narodna, ali nije epska i junačka, već je erotska.“

„Erotska kažete!“ Čudom sam se čudio i čudeći se zinuo. Od čuđenja sam otvorenih usta izustio: „Gorim od znatiželje čuti je!“

„Zbilja vas interesira?“, šeretski se smiješeći upita. „Itekako me interesira. Gorim od znatiželje, rekoh vam, čuti je.“ „Onda dobro“, i dalje se šeretski smiješeći prozbori: Pjesma glasi: „Mala moja čuvaj svoju p..u dok ne završiš školu šuvaricu.“

„Zbilja lijepa, narodna, erotska pjesmica koja će vas sigurno ovjekovječiti i, htjeli vi ili ne htjeli, mitskim narodnim junakom učiniti.“

Obojica smo se grohotom smijali. U takvom raspoloženju vrijeme brzo prolazi, gotovo leti. Htio sam se ustati, toplo zahvaliti i otići, posebice zbog toga što je izvana dopirao neobično jak šum vjetra i prve kapi proljetne kiše zakucale su na prozore.

Primijetio je moje vrpoljenje i očito dobro raspoložen kazao: „Sjedite, ne žurite. Ispričat ću vam još jednu erotsku, autoironijsku crticu.“ Opet se šeretski nasmije pa reče: „U posljednje vrijeme, kako sve više starim, tako mi se sve više događa jedan neobičan fenomen.“

Postao sam nestrpljiv, prekinuo sam ga, upavši mu u riječ. To inače nikada nisam činio, niti je on to volio. Upitao sam ga: „Kakav vam se to neobičan fenomen događa dragi profesore?“

Nije se ovaj put ljutio, nego je mirnim glasom nastavio: „Kao što rekoh, kako starim, mozak mi se sve više počeo kurčiti, a vršnjak sve više filozofirati.“

Ostao sam osupnut, iznenađen i pomalo šokiran jer u dugim godinama naših razgovora njegova usta nisu nikada izgovorila niti jednu jedinu prostotu. Što li mu bi danas, pomislih u sebi, ali ništa ne izgovorih. Ostadoh sjediti i šutjeti. Primijetio je moju blagu nelagodnost, ali se nije osvrnuo na nju, već je onako sebi u bradu promrmljao: „Čudne li i čudesne te erotske dijalektike kod mene. Zar ne?“

„I ne samo kod vas dragi profesore“, dodadoh. I opet se obojica radosno smijasmu. Polako sam se ustao. Vrijeme razgovora je isteklo, pomislio sam, i krenuo prema vratima. Naglo me zaustavio blago me primivši za nadlakticu i nastavio pričati novu priču: „Dosta je bilo erotskih priča, a sada samo još jedna politička. Mogla bi se zvati: intelektualac i partija.“ „Nije moguće! Baš me silno interesira što li se u toj vašoj priči krije?“ „Samo lijepo sjednite i slušajte.“ Sjeo sam. Naravno. I polako osjećaj o proteku vremena izgubio.

Nastavio je: „Znate, u to vrijeme kada sam bio kooptiran u CKSKH-a po hodnicima Kockice počelo se šaptati: Partija je konačno dobila svoga intelektualca. Ta se rečenica iz dana u dan neprestano ponavljala. Mnogima je do ušiju doprla. U njoj je riječ intelektualac poprimila neko magično, gotovo nadnaravno značenje. Jednom se drugu, iako joj nije uspijevao dokučiti pravi smisao i značenje, osobito svidjela. Počeo se on“, priča mi zanosno profesor, „vrtjeti oko mene kao mačak oko vruće kaše. Jednoga jutra kada mi je njegova vrtnja uistinu dosadila i počela sve više ići na živce, obratio sam mu se rekavši: Je, Jure je, i ti si intelektualac, ali intelektualac usmenog tipa. Bila je to, u tom vremenu, strašna izjava, i za spomenutog druga gotovo neoprostiva uvreda. Partija se zatresla i umalo me nije izbacila iz svojih redova.“ „A što je bilo s drugom: je li snivao ili kovao osvetu, možebitno kakvu partijsku urotu?“, upitao sam znatiželjno. „A ne! Ne, varate se! Da bi me demantirao, drug se Jure prihvatio pera i napisao knjigu.“ „Knjigu napisao? Nije moguće! Profesore, vi se šalite!? Kako bi to uopće bilo moguće? I kako je knjigu naslovio?“, zasuo sam ga, u čuđenju, bujicom pitanja. „E, to je pravo pitanje“, profesor se smije sve slađe. Knjigu je naslovio: Društvo drugova po radu. Ostao sam zaprepašten i nesvjesno sam ponovio: Društvo drugova po radu. Pa je li to moguće? Trebao ju je još podnasloviti: U pohvalu ljudskoj gluposti pa bi komedija bila kompletna.“ Obojica smo se kuglali od smijeha.

Ispričana mi anegdota o partiji i intelektualcu i način na koji je ispričana; s kratkim dramatskim stankama, suptilnom i neponovljivom ironijom i neopisivom ljepotom toliko me je oduševila da sam profesora počeo „preljevati komplimentima kao ribu majonezom“ (M. Krleža).

Taj moj čin bio je, međutim, potpuni promašaj. Umjesto da sam ga dodatno razveselio i raspoložio,

on se potpuno neočekivano oneraspoložio, namrštio i gotovo naljutio i uvrijedio. Nevjerojatno, ali istinito. Komplimente jednostavno nije podnosio. Svakojake pritiske, uvrede i prijetnje kojima je godinama bio izložen s lakoćom je podnosio. Čak se na neki način, samo njemu primjeren i osebujan, s njima i ponosio. Jednom prigodom dopustio mi je da pročitam niz pisama prepunih pogrdi, prijetnji i uvreda njemu upućenih. Bio je to izljev najnižih strasti. Poplava mržnje. Svekoliko demoniziranje.

Čitajući ta sablažnjiva i jeziva pisma, hvatala me nepodnošljiva mučnina. U jednom sam trenutku od bijesa koji je u meni izazvao mučninu i težinu zbog niskosti do koje se ljudska bića mogu srozati uspio samo zaurlati: „Kakve su ovo ljudske spodobe? Koja li količina zla u njima teče? S njima se treba svekoliko obračunati i to zlo, ako je ikako moguće, radikalno iskorijeniti.“

Mirno me, bez vidljivih tragova ikakvog uzbuđenja, slušao, a onda, smiješeci se, blagim glasom kazao: „Ma pustite ih! Ne živcirajte se previše. Za dobrim konjem prašina se diže.“

Kojega li paradoksa, pomislih. S nepodnošljivom lakoćom podnosi na njegovu adresu odaslane i najgnusnije uvrede, a ljuti se na moje iskrene, neđužne i nevine komplimente. Dodatno je moju tjeskobu pojačavalo i to što se sve to događalo zbog meni potpuno nerazumljivih razloga. U toj mucu i tjeskobi na glas ne izgovorih, ali u sebi pomislih: koja li ste i vi profesore kontraverzna osoba. I preli me velika ljutnja koja je ključala sve do bijesa.

Razgovor se na trenutak prekinuo. Nastala je tišina. Carevala je utiha. Čuo se samo šum vjetra i kuckanje kiše po prozorima. A onda se u meni nešto prelomilo i gotovo sam zavikao: „Zamislite ovu sliku: vi i ja s masom svijeta odjednom se nađemo poviše Imotskog polja!“ „Da, zamislio sam, mirno odgovori, pa što onda? Što se tada događa?“ „Tada iznenada zapuhne neki čudan, ludi vjetar i odnese sve naše ljudske pameti niz Imotsko polje. Što mislite, što bi se tada dogodilo?“ „Ne znam“, odgovori sad već pomalo živčano. „Ne razumijem što želite reći s tom vašom čudnom nadrealnom pričom?“ „Dogodilo bi se to da bi svi okupljeni ljudi svatko za svojom pameću potrčao, a ja bih potrčao za vašom.“

Lijeno se i polagano podizao sa stolca. Ustao je i rekao: „E moj simpatični beznačajniče, ne podnosim dodvorice i ulizice, ali volim duhovite ljude koji me svojom čudnom pričom zateknu i iznenade.“

Godinama sam ga nagovarao i poticao da piše i napiše memoare. Nije htio čuti za tu ideju. Uporno ju je odbijao. Gotovo s indignacijom i gađenjem govoreći: „Ne treba mi javno samohvalisanje. Danas malo tko što čita, a kamoli da bi čitali moje memoare. Nisam vam ja nikakav važan čimbenik. Možda samo remetilački čimbenik u očima opće javnosti.“ Bio

sam uporan. Bez obzira na njegovo neprestano i kontinuirano odbijanje, nisam odustajao.

A onda iznenada, nakon dugog niza godina mog neuspješnog inzistiranja, toga jutra odjednom, ničim potaknut, naglo ispali: „Imam radosne vijesti za vas!“ „Ma nemojte! Da niste slučajno dobili zgoditak na lutriji pa ćemo na dobar ručak.“ „Ma ne! Počeo sam pisati memoare. Eto za vas vijesti radosne! Zar ne?“

„Itekako radosne!“, uskliknuo sam i iz neobuzdane znatiželje odmah upitao: „A kako će se zvati ti vaši memoari?“ „Zvat će se: Za sve su mi krivi Srbi i Hrvati“, odgovorio je, ne bez ironije. Ironije koja kratkom dosjetkom kaže sve bitno i istodobno nužno izmamljuje suzdržane osmijehe.

Prijateljski smo se rastali. Uporna proljetna kiša i dalje nije prestajala padati.

Bile su to ležerne, opuštene, obećavajuće, i zašto ne reći, sretne godine, a onda su došle sedamdesete i s njima hrvatsko proljeće. Za razliku od šezdesetih, sedamdesete su bile siva i mučna vremena. Olovno teške godine u kojima su se lomili naši životi i određivale naše sudbine.

U mojem ranom djetinjstvu, i danas se plastično sjećam toga, baka mi je često govorila: „E moj sinko, upamti to, u životu se čovjeku često dogodi da ga ono od čega bježi sustigne i ono što najviše izbjegava da mu sudbinu odredi.“

Bakino proročanstvo ostvarilo se prije točno pedeset godina u slomu hrvatskoga proljeća. Bila su to siva, tmurna, olovno teška vremena.

Bježao sam do tada, što se kaže, od politike kao đavo od tamjana. A onda, kao što to obično biva bezazleno, naivno i nepromišljeno, iz mladenačke dosade, bez ikakve nade, eto tek tako da se nešto događa, javio sam se na raspisani natječaj za „urednika kulture“ u Studentskom listu.

Nešto više od tjedan dana od prijave na natječaj u sobu 327 na trećem katu Studentskog doma na Savi stigla je plava kuverta. Ničemu se ne nadajući, osim odbijenice, otvorio sam je bez ikakvog očekivanja i bez bilo kakve znatiželje. A onda iznenađenje! Na listu papira pisalo je: „Poštovani kolega, primljeni ste za urednika unutrašnje politike u Studentskome listu!“ Oko mene se sve počelo okretati. Nisam htio, ponos mi nije dopuštao, ispasti kukavica i odustati. Istodobno se sve uskovitlalo u mojoj nutrini. Zle slutnje i intuicija sugerirale su da bih trebao odustati, jer da to neće i ne može na dobro izaći. Od politike treba bježati, a ne se njome, na neki način, izravno baviti. Sjetio sam se bake i njezinog proroštva. Mirisa i zvučnoga djetinjstva. Bila mi je muka. Muka velika.

Čini se da su jedino velika patnja i velika ljubav smisleni oblici življenja. Izletio sam van, da se nadišem svježega zraka. Sipila je ljetna kišica. Ona

koja sipi iz nevidljiva oblaka, snopovima sunčeva svjetla praćena. Sunce grije, kiša pada. Zrak je bio prepun ozona. Ozonirao sam. U meni se odvijao košmar ambivalentnih osjećaja. Davno prohujala idila rajskog djetinjstva i ova preda mnogom zbilja neizvjesna, zloslutna, opora. Zar je moguće da je jednim komadom papira određen, da ne kažem determiniran, tijek života čovjeka?

Zar je sudbina toliko okrutna da će mi spriječiti ostvarenje snova: studij u Heidelbergu, čista filozofija, put po svijetu, sloboda. Ništa neće biti od svega toga. Šest mjeseci uređivanja unutrašnje politike srušilo je sve moje snove. A o čemu sam pisao? O Hrvatskoj, naravno, o njezinom suverenitetu, samostalnosti i neovisnosti. Demokraciji i slobodi. O krizi demokracije i tiraniji političke frazeologije. O kakve li zablude! Sve samo ideali i uzvišeni pojmovi. Juriš na nebo. Utopija. Stvarnost je, međutim, okrutna i opora.

U prosincu godine 1971. dogodio se slom hrvatskog proljeća. Rasturilo nas je. Neki su uhićeni i suđeni, drugi pak na razne načine šikanirani i maltretirani. U partijskim dokumentima o prodoru nacionalizma... za mene je pisalo – teoretičar separatističke koncepcije hrvatske državnosti. U jednopartijskoj, federalnoj i unitarističkoj državi etiketa s kojom je bilo gotovo nemoguće živjeti i preživjeti. Riječ separatist zvučala je u ušima drugova kao čisti Sotona. Separatizam je za njih bila đavolska rabota, a Partiju je trebalo, bez milosti, očistiti od demona. Ateisti. Kojega Boga? Itekako se plaše i vjeruju u razornu moć vraga. Koja li čudna vremena. Hitno je sazvana partijska konferencija da se naša anđeoski nevina Partija, čim prije, oslobodi u njezinim redovima zalutalog separatističkog demona. Nečastivi na Filozofskom fakultetu, i to, zamislite, još u Partiji, ne može i ne smije opstati. Egzorcizam je, po svaku cijenu, nad njim trebalo učiniti. Atmosfera je bila do usijanja naelektrizirana. Kafkijanska. Teško opisiva. Razarajuća. Ona koja čovjeka dovodi gotovo do sloma života. Opako i opasno prijeteći kao otrovni zmijski jezici palucali su jednomni svjetonazori. Ili on ili mi. Neodoljivo me podsjećalo na davnašnji glas svjetine: „Raspni ga, raspni!“ Ili pukovnik ili pokajnik. Ili sa štitom ili na štitu. To strašno kobno ili – ili „kao temeljna materija“ njihova svjetonazorskog jezika i diskursa uistinu je đavolska rabota. Babilonska pomutnja jezikâ. Ne znaju drugovi da ništa nije „ili – ili“, pa ni život, već je sve „i – i“.

Morat će, i ne samo oni, nego i mnogi drugi, već jednom naučiti nedualno misliti. Morat će se mnogi svoga racionalističko – dualističkog uma osloboditi. Samo se tako među ljudima grade mostovi, a ne podižu zidovi. Metaforu mostova i zidova treba uvijek na umu imati. Mentalno lijeni i isključivi u ogromnoj većini bijahu, međutim, nazočni na ovoj konferenciji.

Takvi ljudi skloni su crno-bijelim pogledima na stvarnost gledati. Na sreću, za razliku od njih, ljudi duha vide cjelinu i uvijek prevladavaju crno-bijelu shemu. Takvi nisu isključivi, već su gotovo uvijek, kreativni, inkluzivni i tolerantni. Oni su, nažalost, manjina, ali ih na sreću, ipak ima. Jedan od njih, te večeri, bio je i glavni junak ove priče. Sjedio je iza mojih leđa i, činilo se, mirno pratio tijek događaja. Istodobno je obavljao nekoliko poslova. Čitao je, lektorirao i redigirao neki tekst i ponekad bi kojom upadicom i dosjetkom remetio tijek žučne rasprave. I dok su jedni pjeneći se od bijesa rukama po zraku mlatarali, svekoliko gestikulirali i prijeteće grimase radili, sve u tonu raspni ga, raspni, dotle su me drugi, doduše u znatnoj manjini, isto tako veherentno branili.

Sjedio sam. Šutio. Vrpolio se. Osjećao sam veliku nelagodu. Sve oko mene i u meni činilo mi se kao teatar apsurdna. Pitao sam se: što se to zbiva u metafizičkim dubinama jezika i gdje je nestala nada? Gdje je nestala istina? Živimo li mi to doista u postčinjeničnom i postistinskom vremenu? Vremenu prepunom i zaglušenom bujicom fraza i floskula. A bio sam takorekuć tek na početku života. Preplavila me neizreciva tjeskoba. Silni su mi nemiri utrobu kidali.

Profesor je to osjetio i očigledno moj nemir primijetio. U jednom trenutku potapšao me po ramenu. Okrenuo sam se, a on mi je pružio nekakvo pisamce. Što li je sad ovo? Što li to treba značiti? Nisam se od straha žurio pisamce otvoriti. Znatiželja je, međutim, bila jača. Drhtavim rukama otvorio sam pisamce, a u njemu je, meni tako prepoznatljivim rukopisom pisalo:

Na tisuću i devet stotina
 Sedamdeset i drugu godinu
 Knjigu piše Cvjetičanin Veljko
 Da Partija Praxis ne gleda poprijeko.
 Drug je Bošnjak dobričina stara
 Logos voli, a ženu ne vara.
 A drug Gajo mladim Marxom maše
 Samo jata ptica od toga se plaše.

Nestalo je u meni u trenutku straha i drhtanja, nemira i tjeskobe. Shvatio sam poruku. Glasila je: „Ne boj se!“ Zar ne shvaćaš da i sam ono u što vjerujem relativiziram i ironiziram? Opusti se čovječe, ta život je vrjedniji od ideologije. Ne samo da sam se opustio, već sam se ovom čudnom političkom desetercu poluglasno, ali iz srca nasmijsao.

Tada se profesor konačno javio za riječ i prozborio kratko, jezgrovito i odlučno. „Pa dobro, ako mu hoćemo vaditi crijeva, vadimo mu, ali onda, kao što ste donijeli Studentski list iz 1971. godine, pribavite za drugi put i Vjesnik iz 1959. i 1960. godine pa i mene isključite iz Partije. Zbog hrvatskog

nacionalizma, tako da znate“, dodao je. I zašutio. Šok i nevjerica. Iz profesorovih riječi kao da je izniknula ona biblijska: „Tko je od vas, ovdje nazočnih, bez grijeha neka prvi baci kamen na njega.“

Sve je konačno bilo gotovo. Mučno, teško, tjeskobno. Razišli smo se u tišini. Kao rakova djeca rasuti. Postiđeni, povrijeđeni, izranjavani. Nije bilo pobjednika. Svi smo bili poraženi. Umjesto euforije, trijumfa, pobjede, gorak okus poraza, praznine, muke, težine, tjeskobe i ugroženosti egzistencije. Vani se noć nad gradom polako, tiho i nečujno spuštala. U daljini se čuo lavež pasa. Zakašnjeli let ptice. Sivilo neba.

Košmarni snovi. Te sam noći sanjao kako me progone neke čudne spodobе, napola luciferi napola anđeli, a u snove mi dođe, ne znam zašto ni otkuda ova židovska priča: „Hrvatski židovski par, oboje ateisti, donio je važnu odluku: roditelji su zajednički odlučili upisati sina u privatnu školu, i to katoličku. Pritom su se vodili isključivo pedagoškim razlozima: čuli su, naime, da je nastava u toj školi vrlo visoke kvalitete. Nakon prvog dana nastave ispituju oni tako svog dječaka. „Onda, što si danas naučio u školi?“ „Danas je bio prvi dan škole. Još nismo puno učili. Ali sam ipak naučio nešto zanimljivo.“ „A što to?“ „Da postoje tri Boga: Otac, Sin i Duh Sveti.“ Otac se na to silno rasrdi, pa usklikne: „Ah, nipošto sinko moj! Slušaj me dobro, jer je ovo vrlo važno: ima samo jedan Bog! A mi u njega ne vjerujemo!“ Očev usklik u snu iz sna me tog dubokog, košmarnog u trenutku probudi, i dade mi misliti: što bi taj čudni san mogao značiti i što se trenutačno događa glavnom junaku ove priče, našem sekularnom Mesiji. I dok sam razmišljao o značenju sna, glavu razbijao, sekularni Mesija nije ni časa časio, već je djelovao. U Segetu se našao i odmetnute i zabludjele ovce doma partijskog u tor partijski vraćao. Preko dva zalogaja partijskog graha kroz zube je mom ocu procijedio: „Vaš je mali, družo Marko, poprilično zabrljao, ali ne bojte se. Nećemo ga jako kazniti. Naprotiv. Pokušat ćemo mu pomoći da se zaposli.“ Dopršio je svoj kratki monolog i, nakon što je u slast zalogaj graha progutao, superiorno se onako ironično ocu nasmiješio. Otac je bio euforičan, ja, međutim, skeptičan.

Tih sam dana, naime, s velikom nelagodom i tjeskobom nosio pedesetu zamolbu za posao profesora sociologije na IV. gimnaziji. Nakon što sam dobio četrdeset i devet odbijenica pedeseta zamolba, mislio sam u sebi, bit će, na ovaj ili onaj način, prekretnica. Čvrsto sam odlučio, ako i ovaj put ne uspijem, neću se više natjecati. Bez obzira na ugroženost egzistencije, neću više dopustiti vlastito ljudsko dostojanstvo gaziti. Dan je bio sunčan, ali prohladan. Puhao je lagani sjeverac. U mislima zgužvan, sav nikakav pokucao sam na vrata direktora Gimnazije. Za stolom je sjedio, ali se naglo

ustao, visok, stasit, naočit, crnomanjast četrdesetogodišnjak.

Lik, pomislio sam, nisam tada sumnjao, iako nikada nisam doznao, kao da ga je Njegoš oblikovao, kao da je iz Njegoševa opusa iskočio. Smiren, ležeran, sakoa prebačenog preko ramena, visećih rukava, dočekao me, moram reći, više nego srdačno. Tradicionalna crnogorska gostoljubivost, čojstvo i junaštvo, pomislih u sebi. Nakon što je pregledao pružene mu papire rezolutno je kratko, s uvjerenjem neprijepornog autoriteta, otpovnuo: „Ne brinite se kolega, bit ćete primljeni. Imate najbolje reference.“

„Zahvaljujem vam iz dubine duše i srca, dragi direktore, ali kako možete biti tako sigurni i kategorični. Moja negativna iskustva sa zaposlenjem, ne sumnjajući ni trenutka u vašu dobru namjeru spram moje malenkosti, tjeraju me na oprez.“ „Da, oprez je majka mudrosti, počne mudrovati direktor kao iz Njegoševa Gorskog vijenca ili Luče Mikrokozme isklesan, ali, znate, ja sam ovdje onaj koji odlučuje. Istina je, doduše, da imam i Povjerenstvo, ali ono funkcionira samo formalno-pravno, kao pokriće mojim odlukama, ali kao što rekoh, moja je riječ zadnja. Nego, kolega, u srijedu u 10,30 navratite tek da se dogovorimo kada ćete stupiti na posao. Do tada doviđenja.“ Rukovasmо se srdačno. Otišao sam, još jednom se zahvalivši, ali nije bilo mira u mojoj nutrini. Razdirali su me ambivalentni osjećaji: s jedne strane radost zbog srdačnog, gotovo prijateljskog prijama i čvrstog i nedvojnog obećanja, a s druge strane zebnja da se i ovaj put sve ne izjalovi.

Nastupili su teški dani. Dani koji su sporo prolazili. Nastojao sam ih kratiti čitanjem, šetnjama, odlaskom u kino, razgovorima s prijateljima. Ništa nije pomagalo. Nigdje me nije bilo „kod kuće.“ Osjećaj potpune nigdine. Uz sporu protočnost vremena, mučila me izvjesnost postojanja na rubu gladi, egzistencija i budućnost potpuno neizvjesna.

A onda je i ta toliko željno iščekivana srijeda konačno svanula. U zraku se osjećao dah nadolazećeg proljeća. Život je ubrzano pulsirao. Grad se tek bio razbudio kada sam, sav uzbuđen i užurban, pred vrata kancelarije direktora IV. gimnazije stigao. Zastao sam pred vratima. Duboko sam udahnuo. Pokucao i ušao. Ovaj put sam ga zatekao kako duhom odsutan sjedi u svom stolcu i onako visok, nagnut prema naslonjaču. Govorom tijela odavao je dojam ne baš sretna čovjeka. Dapače, činio se kao čovjek poražen i pomalo posramljen.

Prije nego što će se nevoljko ustati i kroz, od gorčine poraza, stisnute zube pokušati procijediti: „Ništa nisam...“ Upao sam mu u riječ i smirenim, ali odlučnim tonom rekao: „Hvala vam dragi profesore, kao da jeste. Duboko sam uvjeren da ste vi osobno silno željeli baš mene na posao primiti, ali eto, niste uspjeli.“

„Ništa nisam mogao učiniti za vas“, nastavi profesor započetu, a nedovršenu rečenicu, „iako sam, vjerujte mi, to uistinu želio.“ „Vjerujem vam bez ostatka i nedvojbeno, ali molim vas, recite mi tko vas je u tome spriječio? Možda vas je spriječilo ono vaše spomenuto famozno Povjerenstvo“, upitao sam ga ne bez određene ironije u glasu i pri tome se kiselito smješкао.

Ostao je zburjen i zatečen, nije znao što bi mi rekao, samo je tihim, jedva čujnim glasom izgovorio: „E, o tome tko me je spriječio ništa vam ne mogu i ne smijem reći.“ Sve mi je u trenutku bilo posve jasno i razvidno samo sam ga, za svaki slučaj, još priupitao: „Niste li možda dragi profesore dobili mig s vrha da me ne primite?“

Potvrдно je kimnuo glavom i dodao: „Sa samoga vrha dragi kolega.“

Brzinom vjetra napustio sam direktorovu kancelariju. Gotovo bez pozdrava. Bilo mi je iskreno žao dobrog, ali pred vlašću slomljenog i nemoćnog čovjeka. Tako dakle, sve su maske pale. Sekularni Mesija gospodar je njegove, ali kako ćete uskoro vidjeti, i moje sudbine. Sva se tuga svijeta u nutrinu moju uvukla. Umjesto krvi mojim venama tekla je gorčina otrova. Bio sam žuto-plav i crven u licu od bijesa. Nemoć je bijes pojačavala. Nisam čuo ništa. Ni šum vjetra, ni pjev ptica, niti sam primjećivao raskoš ljepote nadolazećeg proljeća.

Zatekao sam se pred sobom C – 222 Filozofskog fakulteta. Drama moga života svoj je vrhunac dosezala. Nakon kratkog i energičnog kucanja otvorio sam vrata. Preda mnom je, ležerno zavaljen u fotelji, cinično se smješkaajući, sjedio glavom i bradom sekularni Mesija. Još se nisam ni snašao, a on me je pozdravom: „Dobar dan“, preduhitrio. „Dobar dan“, uspio sam se jedva pribitati i na pozdrav odgovoriti, kadli on nastavi: „Pa dobro mi došli. Znao sam da ćete doći. Očekivao sam vas.“ „Da, znali ste da ću doći i očekivali ste me, ali ne znate zašto i zbog čega sam došao.“ „Ah, kako ne bih znao“, nastavi onako s visoka i superiorno i dalje mirno i ležerno sjedeći u svojoj fotelji. Pa ja sam spriječio vaše zaposlenje na IV. gimnaziji i imam za vas bolji posao.“ Do tada sam ga prividno mirno slušao, a tada sam, što ono danas kažu mladi, totalno pukao. Ne mogavši svladati akumulirani bijes gotovo sam vikao, da na kažem urlao: „Nisam, da znate, zbog posla k vama došao, nego sam došao e da bih vas kao čelnog čovjeka znanosti, prosvjete i kulture informirao da se odričem diplome Filozofskog fakulteta. Radije ću s dvije upregnute mačke, umjesto volova, svoju škrtu dalmatinsku zemlju ralom orati i tako se prehranjivati nego ova svekolika poniženja trpjeti. Nitko neće, pa ni vi, moje ljudsko dostojanstvo gaziti.“ U hipu sam izlio sve svoje bjesove, nataložene mladenačke frustracije, ali i

realne strahove zbog ugrožene mi egzistencije. Sekularni me pozorno slušao, mirno i ležerno sjedio, ali kada sam spomenuo da se odričem diplome, kao da si ga šilom ubo, naglo je poskočio. „Što to čujem?! Ne mogu svojim ušima vjerovati. Vi da se odričete diplome, vi koji ste bili jedan od boljih studenata. A mnogi su se za dvojke krvavo borili ne bi li se diplome domogli.

Ti će dvojkaši sutra postati, da znate, ministri“, proročanski će sekularni Mesija pa nastavi: „Ja razumijem vaše mladenačke frustracije, realne i irealne strahove, ali dobro me slušajte i upamtite: dok ja jesam to što jesam (opet mesijanska svijest progovara iz njega), vi ni na jednoj gimnaziji u ovoj državi raditi nećete.“ Na koju je od dviju tada egzistentnih i njemu jednako dragih država mislio ne znam, ali sam ga naglo i za njega neočekivano prekinuo upitavši: „Zašto neću, i po vašem mišljenju očito ne smijem, raditi ni na jednoj gimnaziji? Koji su to moji neoprostivi grijesi?“ „Tri su razloga za to“, rekao je blago se i dobrohotno smiješeći prvi put u našem razgovoru, činilo mi se, bez ironije. „No, prije nego li vam obrazložim razloge, hoćete li jednu zapaliti?“ Blagom kretnjom izvadio je iz džepa kutiju cigareta i ponudio me. Prihvatio sam cigaretu bez oklijevanja i bez ikakvog krzmanja. Onako gotovo instinktivno i bez razmišljanja. Nakon što smo cigarete pripalili obojica smo sjeli. Sve do toga trenutka, a da toga nismo bili ni svjesni, stajali smo na nogama. Pokazat će se, ne govori narod slučajno, bila je to lula mira. Nakon što je otpuhnuo onako pušački strastveno nekoliko dimova, nastavio je mirno obrazlagati: „Na gimnaziji raditi nećete jer kao što je Sokrat kvario grčku mladež tako biste i vi hrvatsku mladež kvarili. Dobro sam upoznao vašu narav i znam da za vas nije otrov školske zbornice. I treće, ono najvažnije, na IV. gimnaziju zaposlio sam Zagrepčanku koja ima riješeno stambeno pitanje, a vi ćete raditi u mirovinskom i ako budete vrijedni i marljivi, za tri godine riješit ćete stambeno pitanje“, opet će proročanski sekularni Mesija. Ostao sam osupnut, bez osjećaja. Svi su se moji svjetovi i svi ideali u trenutku srušili. Djeca cvijeća, Marcuse, „čovjek jedne dimenzije“, juriš na institucije, utopije za realiste, budite realni tražite nemoguće, studij čiste filozofije na Heidelbergu, svijet kritičke misli, slabe i jake, seksualne slobode i svijet slobode, sve je otišlo u ropotarnicu povijesti. Svi su snovi srušeni. Činilo mi se da nisam imao izbora. Trebalo je od nečega živjeti. Kao iz ružnoga sna se budeći i još uvijek ponudenu mi cigaretu pušeći, koja je moje prenapregnute živce smirivala (ah ta presudna „lula mira“), tihim sam i gotovo mirnim glasom upitao: „Zašto baš u mirovinskom, dragi profesore?“

Sve mu je bilo razvidno. Osjetio je moju slomljenost i prešutno potpisano kapitulaciju. Nije bio euforičan. Nije trijumfirao. Samo je blagim glasom procijedio:

„E, kada ste u Studentskom listu znali o koječemu piskarati, čak ste i mojemu drugu Vladi, ne spominjući mu ni imena ni prezimena, pokušali jedno pero iz krila izbiti, znat ćete i u mirovinskom pisati. U mirovinskom nema politike. Bit ćete glavni i odgovorni urednik njihovog internog časopisa. Pa izvolite.“

I bio sam. Obavljajući različite poslove u mirovinskom sam ostao, sve do mirovine. Nekoliko godina nakon zaposlenja susreo sam u mirovinskom profesora (bio je vanjski suradnik Centra za znanstveno-istraživački rad u toj instituciji). Crn u licu kao njegova crna aktovka koju je, punu knjiga, držao u ruci. Nakon kratkog i srdačnog pozdrava, konsterniran njegovim bolesnim izgledom, izgledom čovjeka pocrnjelog od silnog umora, reagirao sam spontano: „Dragi profesore, Deus sive Natura podarila vam je moć sinteze empirijskog istraživanja i sociologijske imaginacije. Rijedak je to dar. Zašto ga ne koristite? Zašto ne pišete sociologijske studije? Kanite se već jednom te glupe politike. Ona će vas uništiti i u preranu smrt otjerati.“ Bilo mi ga je iskreno, ljudski, duboko žao. Zastao je, u čudu me pogledao i još čudesniju rečenicu izgovorio: „Vi opet puno toga ne razumijete dragi moj simpatični beznačajniče. Nije moj problem sjediti u kabinetu i pisati mudroslovne knjige, moj je problem kako razvijati samoupravljanje u vašem Mitlu (selu moga rođenja) i u Donjem Lapcu.“ Izgovorio je tu rečenicu i otišao mahnuvši mi rukom u ime pozdrava. Prošlo je od toga našeg susreta gotovo pedeset godina. Niti jednog dana ne prestajem misliti o toj čudesnoj rečenici. Kako je moguće da čovjek briljantne inteligencije, kakav sekularni Mesija zacijelo bijaše, postane i cijeloga svog života ostane rob i zarobljenik ideologije? Kada ćemo mi zapadnjaci i hoćemo li jednom prestati ideologiju istinom nazivati? Kada ćemo i hoćemo li se već jednom naučiti nedualno i paradoksalno misliti? Kada ćemo i hoćemo li naš dualističko-racionalistički strukturirani um prevladati? Kada ćemo i hoćemo li konačno jednom prestati Misterij racionalističkim ideologijskim konceptima zatrpavati? I hoćemo li se već jednom uspjeti tiranije grčke logike

osloboditi i u meditaciji i kontemplaciji paradoksalno i nedualno misleći stvari vidjeti, onako kako ih vide znanstvenici kvantni fizičari i kako ih vide mistici? Hoćemo li uspjeti u smrti i u eshatonu istinite odgovore na postavljena pitanja dobiti?

E moj profesore, jedan od vaših mirogojskih mališana, kako ste često tadašnje umirovljenike, a današnje moje kolege od milja i s puno ljubavi nazivali i one, meni tako drage, duhovite i najsuptilnije ironije, svako jutro iz doma za starije osobe na Ksaveru gleda spram Mirogoja. Gleda on sa staračkom suzom u oku, melankolijom i sjetom, ali i s neupitnom nadom u duši da ćemo se uskoro sresti. Negdje gore visoko u nebu među oblacima i zvijezdama, u vrletima galaksija i svemirskih prostranstava. U staništu eshatona.

Tamo ćemo nastaviti naše nikada dovršene ovzemaljske rasprave. Strpljivi budite. Čekajte me. Dolazim uskoro i radujem se našem ponovnom susretu. Nema žurbe. Čitava vječnost pred nama je. Do skorog susreta niska vam srdačnih pozdrava od uvijek vašeg, više ili manje, nekada simpatičnog beznačajnika, a sada već mirogojskog mališana. A da nas ne preplavi puka patetika, evo jedna, na samom kraju, židovska.

U rano jesenje jutro, u Jeruzalemu, ulazi neki čovjek u kavanu. Sjeda za stol. Naruči piće. Pogleda ispred sebe. Kad za stolom njemu nasuprot sjedi glavom i dugačkom bradom sam Bog. Čovjek se hitro ustaje, prilazi Njegovu stolu i bez krzmanja, rezolutno i odlučno, prozbori: „Dragi Bože, molim Te, reci mi, iskreno i istinito, sada i ovdje: čija je religija prava i istinita? Islamska, kršćanska ili pak naša židovska?“ Bog podigne glavu. Blago ga i milostivo pogleda i smiješeći se reče mu: „Dragi sinko, da ti iskreno i istinito kažem, ja ti uopće nisam religiozan. Nikad nisam ni bio religiozan, i religija me previše i ne zanima.“

Dr.sc. Ante Škember
Hrvatsko komunikološko društvo